

Rozhovor s Martinom Šusterom, riaditeľom odboru výskumu: Ekonomika pred a po novembri '89

15. 11. 2019; Rozhlasová stanica Slovensko, Z prvej ruky; Matej Baránek

Matej Baránek, moderátor:

"Žijeme dlhšie, môžeme si dovoliť viac, máme pestrejší výber. To sú závery analytikov Národnej banky Slovenska, ktorí sa pozreli na uplynulých tridsať rokov od revolučného novembra 1989. Čo všetko sa v ekonomike zmenilo? Stačí to, alebo stále zaostávame za okolitým svetom? Diskutovať budeme s ekonómom Ľubošom Pavelkom z Ekonomickej univerzity v Bratislave, dobrý deň."

Ľuboš Pavelka, ekonóm, Ekonomická univerzita v Bratislave:

"Dobrý deň prajem."

Matej Baránek:

"A analytikom Národnej banky Slovenska Martinom Šusterom. Dobrý deň."

Martin Šuster, analytik Národnej banky Slovenska:

"Dobrý deň."

Matej Baránek:

"Moje meno je Matej Baránek. Páni, tak taká prvá základná otázka možno na vás, pán Šuster, keďže Národná banka stojí za tou analýzou, aká bola ekonomika v tom socialistickom Československu?"

Martin Šuster:

"To bola plánovaná ekonomika, kde boli päťročnice. Niečo sa naplánovalo a potom to väčšinou po piatich rokoch nevyšlo a hlavne ku koncu tá ekonomika, už si všetci boli vedomí, že pracovala ďaleko nad svoje možnosti. Čiže. To, čo porovnávame v súčasnosti dnešnú situáciu s rokom 89, tak si treba uvedomiť, že vtedy tá ekonomika už bola to, čo by sme dneska povedali že bublina, alebo vytvárala skryté dlhy, nebolo to udržateľné a vlastne preto to aj viedlo k tomu pádu toho režimu."

Matej Baránek:

"V roku 1990 predniesol československý prezident Václav Havel vo svojom novoročnom prejave tieto slová. Naša krajina nerozkvítá. Celé odvetvia priemyslu vyrábajú veci, o ktoré nie je záujem, zatiaľ čo toho, čo potrebujeme, máme nedostatok. Bolo to tak?"

Martin Šuster:

"Áno, presne tak to bolo. Napríklad na auto sa čakalo niekedy dlhé mesiace alebo aj roky. Mnohé tovary boli nedostatkové, takže napriek tomu, že priemerný plat v tej dobe bol približne tritisíc korún, tak ste si za to nemali čo kúpiť, lebo prišli ste do obchodu a prázdne regály, nebolo čo kúpiť, ľudia nútené museli sporiť, alebo museli kúpiť produkty, ktoré akurát boli v obchodoch, nie to, čo chceli, ale to, čo akurát v obchode bolo."

Matej Baránek:

"Či tá ekonomika sa sústreďovala na určité konkrétne produkty, ale zase na iné nie."

Martin Šuster:

"Predstavte si päťročný plán. Tak keď niekto na začiatku päťročného plánu povedal, že sa budú robiť hnedé boty a potom sa päť rokov robili hnedé boty, tak ste si vy medzitým v roku štyri vymysleli, že miesto toho chcete biele tenisky, tak biele tenisky v obchode neboli. Možno ďalší päťročný plán sa to dalo do plánu, ale dotiaľ to nebolo."

Matej Baránek:

"Pán Pavelka vy si na tie časy ako spomínate?"

Ľuboš Pavelka:

"Tak ja by som sa nemohol stotožniť s kolegom, že boli prázdne regále. Boli, ale len v tých krízových rokoch naozaj potom až v roku 1990 aj vďaka tomu, že k nám chodilo strašne veľa cudzincov a vykupovali tu obchody, pretože u nás bola tá cenová hladina nižšia, ako v iných krajinách, ale samozrejme, že bolo veľa tovarov, ktoré boli ťažko predajné, nepredajné a štát si to svojím spôsobom dočasne mohol dovoliť hlavne vďaka tomu, že boli zatvorené hranice, že sme nemohli voľne cestovať, nemohli sme si porovnať aké ceny a kúpiť si to v zahraničí, pretože bol nedostatok voľne vymeniteľných prostriedkov a dokonca aj v rámci socialistických štátov sme nemohli ísť do Maďarska, vymeniť si koľko chcete forintov a kúpiť si to v Maďarsku. Maďarsko bola taká krajina, ktorá bola najliberálnejšia, mala najväčší výber zahraničných tovarov a de facto aj oveľa reálnejšie stanovený potom devízový kurz k cudzím menám oproti Československu vtedajšiemu."

Matej Baránek:

"Čiže spýtam sa tú istú otázku a možno aj z tej citácie Václava Havla. Ako to bolo teda s tou ekonomikou? Vzkvétala, alebo nevzkvétala?"

Ľuboš Pavelka:

"Ekonomika nevzkvétala, mnohí výrobcovia, ktorí vyvážali do zahraničia, boli dotovaní z toho dôvodu, že jednoducho ten kurz našej československej koruny bol umelo prifarbený a prikrášený, nezodpovedalo to realite, reálnemu vývoju úrovni ekonomiky a z toho dôvodu museli byť dotovaní de facto zo štátneho rozpočtu, ale ten štátny rozpočet mal také príjmy, s ktorými dneska sa počítat' nedá. Napríklad z precenenia kurzových rozdielov a podobne, to znamená aj z povinnej výmeny napríklad devízových prostriedkov cudzincov, ktorí prichádzali do Československa a tak ďalej. To znamená ekonomika nevzkvétala, mnohé tovary, ktoré tu boli predávané, by neboli konkurenčné na zahraničných trhoch a u nás boli predajné iba vďaka tomu, vďaka povedzme si ostatnému drôtu alebo železnej opone, vďaka tomu, že ten občan nemohol vycestovať do zahraničia a kúpiť si to niekde v zahraničí, pretože nemohol to priviezt' z hľadiska colných predpisov a nemohol nadobudnúť tú cudziu menu legálne tak, aby to v zahraničí mohol si obstarat'."

Matej Baránek:

"Pán Šuster, pán Pavelka tu už naznačil teda, že Maďarsko bolo trochu v inej situácii. Prečo to tak bolo a v akej situácii boli okolité krajiny okolo Československa. Myslím teraz hlavne to Maďarsko, Poľsko."

Martin Šuster:

"Maďarsko sa začalo uvoľňovať už niekedy začiatkom osemdesiatych rokov. Tam bol takzvaný guláš komunizmus, čiže boli tam určité možnosti drobného podnikania, to, čomu by sme dnes povedali živnosti, kým u nás po tom, čo sem prišli sovietske vojská v roku 1968, bol ten socialistický režim veľmi striktný a až naozaj koncom osemdesiatych rokov sa situácia začala uvoľňovať."

Matej Baránek:

"Viac ako štyridsaťpäť percent Slovákov tvrdí, že doterajší vývoj sklamal ich očakávania. Naopak, takmer dvadsaťdeväť percent obyvateľov zase hovorí, že doterajší vývoj naplnil ich očakávania. Vyplýva to z prieskumu agentúry Median pre RTVS, ktorý prebiehal od 11. do 30. októbra na vzorke tisíc sedem respondentov. Ja k tomu pridám jednu vec. Mnohí, najmä starší hovoria to nostalgické, cítujem, za komunistov bolo lepšie. Čo by odpovedali ekonómovia?"

Martin Šuster:

"Možno začnem s tým, že či za komunizmu bolo lepšie."

Matej Baránek:

"Myslím teraz z tej ekonomickej stránky samozrejme."

Martin Šuster:

"Hej, hej, tam je veľmi dôležité, aby sme porovnávali porovnateľné veci. Ja som dneska už človek v strednom, či staršom veku. Samozrejme, že tiež rád nostalgicky spomínam, ako mi bolo dobre, keď som mal pätnásť rokov a bol som mladý chalan. Ale keď mám porovnať, ako mne bolo dobre, keď som mal pätnásť rokov a ako sa dnes má dobre môj pätnásťročný syn, tak ten sa má určite lepšie. Ako to je úplne jednoznačné, že on sa má oveľa oveľa lepšie. Ale ja si stále samozrejme rád spomeniem na to, ako mi bolo dobre, keď som bol mladý. Čo sa týka..."

Matej Baránek:

"Ak to podložíme tými ekonomickými číslami?"

Martin Šuster:

"A to vidíme, že keď porovnáme porovnateľné generácie, tak je výrazne vyššia očakávaná dĺžka života vo všetkých kohortách, čiže ja neviem niekto, kto bol ako ja pätnásťročný keď bola revolúcia, tak dnes môže čakať, že bude žiť o päť-šesť rokov dlhšie ako vtedy, kto ako moji rodičia povedzme, počas revolúcie boli štyridsiatnici, tak dnešní štyridsiatnici ešte stále môžu čakať, že budú mať asi o päť rokov dlhší život, takisto sa zvýšili reálne príjmy a nemali by sme zabudnúť na to, čo my ako ekonómovia nevieme moc oceniť, ale tá sloboda má naozaj veľkú hodnotu pre život ľudí."

Matej Baránek:

"Pán Pavelka."

Ľuboš Pavelka:

"K tomuto si treba uvedomiť jednu vec, že dneska máme neuveriteľne voľný trh s informáciami. To znamená, tie informácie v minulosti nielenže boli oficiálne prezentované častokrát skreslené, ale tie informácie vôbec neboli dostupné. To znamená, že mali sme tu cenzúru tlače, bol tu monopol jednej strany a de facto tie informácie aj tie printové, to znamená v podobe časopisov alebo denníkov, nebol internet, časopisy a denníky nebolo možné dovážať a voľne ich mať k dispozícii, pokiaľ ste neboli pracovníkom možno akadémie vied alebo nejakej inej inštitúcie, ale bežný čitateľ nemal možnosť si porovnávať ani život v zahraničí. Nebola televízia, nemali sme možnosť sledovať zahraničné programy a tak ďalej. Teraz nehovorím, že s týmto porovnávať životnú úroveň, tým som nechcel absolútne do toho sklíznuť, ale z toho potom vyplývalo aj tá spokojnosť sám so sebou, pretože jednoducho v tom uzavretom systéme, ktorý bol reprezentovaný životom v Československu, kde sa štát o toho človeka postaral, sa zrazu tie podmienky zmenili a nie každý, alebo teda mnoho ľudí a

veľké percento obyvateľstva sa tomuto jednoducho neprispôbilo. To znamená, že vtedy sme mali za socializmu na rozdiel od iných krajín, napríklad v Poľsku, Maďarsku, východnom Nemecku - NDR bolo súkromné podnikanie povolené, u nás súkromné povolenie žiadne nebolo, mali sme tu len štátne podniky a mali sme tu družstevné podniky, čo boli rôzne také sprivatizované rôzne výrobné rôzne súkromné podniky v päťdesiatych rokoch a nechceli sme z toho spraviť priamo štátne podniky. To znamená, my sme boli najkonzervatívnejšou krajinou z hľadiska ekonomiky Československo, ale mali sme aj v zásade, pokiaľ sa jedná o životnú úroveň, mali sme jednu z najvyšších životných úrovní v rámci toho socialistického tábora. Ale za cenu skrytých strát v podobe zdevastovaného životného prostredia, zanedbanej infraštruktúry a podobne a jednoducho mechanicky toto zrovnávať je veľmi ťažké. Iné krajiny, napríklad aj to NDR alebo Poľsko a Maďarsko tým, že mali určitú časť, ale tá časť bola prakticky možno až do štvrtiny ekonomiky tvorená súkromnými spoločnosťami, súkromnými firmami, tak tam tá kreativita, adaptabilita na zahraničné prostredie a tak ďalej bola oveľa väčšia. Navyše u nás bol monopol zahraničného obchodu, to znamená, že firmy nemohli ani voľne obchodovať so zahraničnými partnermi, ktorých si našli v zahraničí a museli to robiť cez podniky zahraničného obchodu. To bolo samozrejme skostnatelé, zdĺhavé, byrokratické. Nehovorím, že to bolo výrazne drahšie ako dnes, ale zväzovalo to ruky tým, ktorí by chceli byť iniciatívni a chceli by sami sa presadiť na tých zahraničných trhoch."

Matej Baránek:

"Vráťme sa k tomu deformovanému kurzu československej koruny. Pán Šuster, môžete to vysvetliť?"

Martin Šuster:

"Viac-menej štát nastavoval ten kurz na výrazne silnejší, aby sa nejakým spôsobom vzbudzovala ilúzia, že naša ekonomika je na tom lepšie, že je konkurencie schopná voči zahraničiu, ale ako sme videli, tak hneď po uvoľnení režimu kurz klesol na menej, než polovicu a neskôr možno štvrtinu tej predošlej hodnoty."

Matej Baránek:

"Čo to v praxi teda spôsobilo?"

Martin Šuster:

"Možno zostaňme pri tom, ako to teda bolo, keď kolega tuná už hovoril, že export bol pomerne náročný, keďže sme nemali tovary, ktoré boli konkurencie schopné v zahraničí, alebo to, čo sme predávali v tom zahraničí sme predávali pod cenu, musel to štát dotovať, ale protipól tomu je, že keďže sme toho dokázali exportovať pomerne málo, tak aj dovážať sme mohli len málo a štát sa aktívne bránil ľuďom, aby dovážali. Čiže bežný jednotlivец, keď cestoval do zahraničia tak dostal len veľmi limitované množstvo zahraničnej meny, takže keď sme chodili do zahraničia, tak sme brali so sebou konzervy, spali v tých najlacnejších motelloch a tak ďalej. A samotné tovary, ktoré by sa mohli dovážať pre domácu spotrebu, boli veľmi obmedzené, namiesto toho sme to museli nahrádzať nízkou kvalitným tovarom zo zahraničia, zo socialistických iných krajín. Po uvoľnení režimu, aby sa nastolila rovnováha, tak kurz veľmi rýchlo devalvoval a tým pádom sa do určitej miery znovu obnovila cenová konkurencia našich exportov a teraz s cenovým tlakom, ani nie administratívnym tlakom zase boli obmedzené dovozy, pretože tie zahraničné tovary sa pre ľudí stali oveľa drahšími, tak si toho doviezli oveľa menej."

Matej Baránek:

"Teda znamená to, že ceny tovarov rástli výrazne, čo sa týka platov, ako to bolo?"

Martin Šuster:

"Teraz toto je zase relatívna vec, že či rástli výrazne. My sme mali dva roky, kedy inflácia bola nad desať percent, ale maximálna inflácia bola asi len šesťdesiat alebo sedemdesiat percent. Čo vcelku naozaj bolo potrebné v tom čase, lebo relatívne ceny boli úplne pokrivené. Tie ceny neboli nastavené tak, že by vyjadrovali hodnotu, alebo náklady na výrobu, ale to, čo si režim často myslel, že ako má byť, tak na nápravu tých relatívnych cien bolo naozaj potrebné, aby sa ceny uvoľnili a tie ceny, čo boli príliš nízko museli vzrásť. Ale keď si to porovnáte s inými socialistickými krajinami, kde mali niekoľko rokov po sebe hyperinfláciu, alebo aspoň cválajúcu infláciu v stovkách percent niekoľko rokov po sebe, tak v tomto Československo dopadlo veľmi dobre, že sme nejakú extrémnu infláciu nezažili."

Matej Baránek:

"Možno ten čas, koľko to trvalo od toho 89 po určitý rok, kým to sadlo všetko, kým sa to vyrovnalo?"

Martin Šuster:

"Tak najväčšie zmeny boli v roku 90 a 91, keď bola liberalizácia cien a keď inflácia vyskočila hore a vtedy poklesli reálne príjmy obyvateľstva asi o dvadsať percent, potom ďalší šok bol rozdelenie

Československa, čo nám ubralo ďalších možno päť percent z reálnych príjmov a z produktivity a trvalo ďalších asi desať rokov, kým sme sa dostali naspäť na tú pôvodnú úroveň."

Matej Baránek:

"A čo sa týka tých platov?"

Martin Šuster:

"Platy sa dostali na svoju predrevolučnú úroveň niekedy v roku 2006, ale tam treba znovu poznamenať, že ten plat v roku 1989 nemal tú istú akoby silu ako neskôr, keďže ste si nie vždy mohli kúpiť to, čo ste chceli ale museli ste si kupovať to, čo bolo, kým v roku 2006 ste si kúpili presne to, čo chceli. Mali ste oveľa viac na výber."

Matej Baránek:

"Pán Pavelka, spýtam sa teda konkrétne. Pretože objavujú sa z času na čas porovnávania, že koľko stáli určité tovary alebo služby pred rokom 89 a koľko stoja povedzme dnes. Sú drahšie, alebo sú lacnejšie?"

Ľuboš Pavelka:

"Základné potraviny boli v Československu dotované. Chlieb, mlieko, múka, elektrina, jeden meter kubický studenej vody stál vodné a stočné spolu šesťdesiat halierov, dneska zaplatíme za to dve eurá dvadsať. To znamená, že keby sme to rátali koľko to je, tak dve eurá dvadsať máme šesťdesiatšesť korún na nula celá šesťdesiat. To znamená, sa zvýšila cena studenej vody stodesaťnásobne. Viac, ako stonásobne. Priemerná cenová hladina dajme tomu sa zvýšila desaťnásobne od roku 1989, ale minimálne keď nie viac, ale myslím, že o niečo aj viac sa zvýšila platová a mzdová úroveň v krajine, a my sme boli jednou z mála krajín, Československo, ktorá držala ceny od peňažnej reformy v roku 1953 až do roku 1990 tých základných potravín, to znamená chlieb, mlieko, múka, elektrina, plyn a studená voda a možno ešte zopár komodít. Už tam nepatrielo napríklad ani mäso, už ani syr ani niečo iné, tie už boli potom tie ceny sa postupne upravovali. Nehovorím o benzíne, nehovorím o nejakých iných výrobkoch ako je káva alebo textil a podobne, ale čo bolo vtedy zvláštne, tie ceny reguloval, nie že reguloval, ale určoval štát, bol federálny cenový úrad. Keď sa začali predávať prvé škodovky favorit, tak výrobca Škoda Mladá Boleslav štátny podnik navrhol cenu vyše stotisíc korún československých federálny cenový úrad Praha, ktorý porovnal, že za koľko sa to auto dá vyrobiť, aká je primeraná marža výrobcu, aká je primeraná marža obchodníkov a tak ďalej a daň, nebola DPH ale iné dane, vypočítal, že to auto sa musí predávať za osemdesiatosemstisíc päťsto korún. Prečo? Pretože predtým stáli škodovky iba šesťdesiatšesť korún. To znamená, že boli sme tu pod cenovým diktátom federálneho cenového úradu, ktorý si, by som povedal, ktorý mal to právo porovnávať nákladovosť výroby a navrhovanej ceny, ktoré ten predajca chcel si nechať schváliť. Takže boli sme jednou z mála krajín, nikto nám to nechcel veriť, ani Maďari, ani Poliaci, v tom čase, že máme ceny od 1953 do 1990 rovnaké a to medzitým sa platy zvýšili štvornásobne. To znamená, pokiaľ sa jedná o to, tak životná úroveň meraná základnými potravinami sa zvýšila mnohonásobne počas socializmu. Iné veci samozrejme boli pomerne drahé. Nebola lacná ani obuv vo vzťahu k platom. Keď stáli topánky vtedy tristo korún a bežný zamestnanec zarobil sto, alebo maximálne stodesať korún za deň, alebo stodvadsať korún, to už musel byť veľmi dobrý zamestnanec, tak robil na jedni topánky prakticky tri dni. Takže o nejakej vysokej životnej úrovni z hľadiska spotrebného tovaru hovoriť nemôžeme. Iná vec je, pokiaľ sa jedná o nákladoch na dopravu, nákladoch na bývanie, nákladoch na kúrenie, elektrinu, plyn a podobne."

Matej Baránek:

"Pán Šuster vy máte teda tie tvrdé dáta, vy ste to porovnávali."

Martin Šuster:

"My sme porovnávali mnohé tovary a služby a pri drvivej väčšine tovarov si dnes z priemernej čistej mzdy môžete dovoliť oveľa viacej a výnimky sú ozaj tie tovary, ktoré boli dotované - chlieb, mlieko, potom verejná doprava a čo je zaujímavé, že napríklad lístky do kina alebo do divadla tiež v tých časoch boli lacnejšie. Niektoré tie tovary je ťažko porovnať, napríklad v 89. ste museli pracovať na novú škodovku tridsaťjedna mesiacov a dnes na novú škodovku pracujete pätnásť rokov, ale tie autá nie sú tie isté. Keby ste ich postavili proti sebe, keby ste spravili crash testy, tak síce v oboch prípadoch je to nejaký základný model škodovky, ale predsa len to dnešné auto vyzerá inak."

Matej Baránek:

"V tom analytickom komentári, ktorý vydala Národná banka Slovenska sa hovorí aj o zadĺžení a úveroch. Ako tam dopadli Slováci? Vtedy a teraz."

Martin Šuster:

"Zadĺženie vtedy bolo pomerne nízke, keďže vcelku okrem mladomanželských pôžičiek bolo veľmi málo možností ako si ľudia mohli požičať. A keď si zoberiete, že dnes najväčší dôvod prečo si ľudia požičiavajú sú hypotéky na bývanie. V tých časoch bývanie bolo prideľované štátom a čakali ste niekedy aj päť až desať rokov, kým vám štát byt prideliť a potom vám ho prideliť pomerne lacno. Takže

nebol moc dôvod sa zadžiť. Dnes, ale to je možno už iná téma, zadĺženie Slovákov stúpa rýchlo a Národná banka to veľmi pozorne sleduje a prijímame mnohé opatrenia na to, aby to zadĺženie nebolo nezdravé, aby sa nezvyšovali riziká."

Matej Baránek:

"Podľa prieskumu platy.sk ktorého sa zúčastnilo štyritisíc tristoštyridsať slovenských respondentov a tisíc sedemsto päťdesiat českých, tridsaťštyri percent z nich hovorí, že pred novembrom 89 boli lepšie ceny nehnuteľností, či potravín. Naopak, za slobodnejší považuje minulý režim len dve percentá opýtaných. Pán Šuster, dá sa s tým súhlasiť? Čo sa týka tých nehnuteľností a potravín."

Martin Šuster:

"Pri nehnuteľnostiach vám naozaj neviem povedať, aké drahé vtedy boli, lebo vtedy neexistoval voľný trh s nehnuteľnosťami. Ste si nehnuteľnosť nemohli kúpiť, vy ste možno mohli niekoho uplatiť aby ste dostali pridelený štátny byt, ale byť vo vlastnom, hlavne v mestách, to neexistovalo. Na vidieku si ľudia mohli postaviť vlastné byty, ale taký trh ako máme dneska neexistoval."

Matej Baránek:

"Pán Pavelka."

Luboš Pavelka:

"V tom čase socializmu boli okrem teda štátnych bytov, ktoré teda boli častokrát podnikového charakteru, že ich podniky prideliovali svojim zamestnancom a ten zamestnanec tam potom mohol bývať aj po odchode do dôchodku, veľkú časť na trhu predstavovali družstevné byty. Ja som videl jednu takú kalkuláciu družstevného trojizbového bytu v Trnave, niekedy bolo to v polovici osemdesiatych rokov. Čo ma tam prekvapilo, obstarávací cena toho bytu v tom čase, dvestotisíc korún československých, z toho hneď bolo odpočítané a tam to bolo aj vyčíslené, päťdesiat percent dotácia zo štátneho rozpočtu a zostávalo stotisíc, ktoré ten, nazvem budúci vlastník, ten družstevný byt sa dá prirovnať dneska k leasingu. Malo to, do budúcnosti sa to malo previesť, aj sa to prevádzalo potom do osobného vlastníctva toho, kto v tom byte býval, kto mal k tomu tú nájomnú zmluvu, ten dekrét. Z tých stotisíc korún, ktoré zostávalo splatiť bolo treba zaplatiť tridsaťšesťtisíc korún členský podiel v bytovom družstve a zvyšných, zvyšnú časť, tých šesťdesiat tisíc korún mal ten užívateľ toho bytu, to nehovorím o vlastníkovi, ešte stále nebol vlastníkom, splácať v podobe tej anuitnej splátky, ako ju dneska poznáme pri hypotékach, mal ju splácať po dobu tridsiatich rokov. Vychádzalo to na trojizbový byt, na tento čo hovorím konkrétny vychádzalo to nejakých dvestošesťdesiat korún mesačne. Alebo dvestoštyridsať korún. To znamená, tá dostupnosť bývania bola vyššia, výrazne vyššia ako dneska, lebo tých dvestoštyridsať korún predstavovalo keď to tak zoberieme ani nie jedni topánky, lebo tie stáli tristo korún. Takže tá, dneska nemôžme za hypotéku mesačne čo spláca ten, čo si kúpi na hypotéku byt, tak si jednoducho topánky nekúpi, lebo by si musel kúpiť tých topánok oveľa viac. To znamená, že ten byt bol dostupnejší kedysi ako dneska, ale problém bol to, čo hovoril tuňá kolega, to znamená, že dlhá čakacia doba. Boli dlhoročné poradovníky, niekedy aj desať rokov bolo málo, aby bežný človek dostal teda možnosť v tom poradovníku, samozrejme boli tam uprednostňované sociálne prípady, viacdtné rodiny, ktoré bývali ešte u svojich rodičov v jednej izbe a tak ďalej, rôzne tieto kritériá. A tých tridsaťšesťtisíc korún, ktoré bolo treba zaplatiť ako členský podiel, na to ešte mohol dostať mladomanželskú pôžičku, z ktorej mu mohli odpočítavať, keď sa mu narodilo prvé dieťa, druhé dieťa, alebo dostal podnikovú pôžičku s výhodným úrokom, takže de facto tých tridsaťšesťtisíc korún si vedel zohnať ako vlastné prostriedky na obstaranie toho nového, panelákového trojizbového bytu dajme tomu vo výmere sedemdesiatdva metrov štvorcových človek. Takže keď niekto hovorí, že to bývanie bolo dostupnejšie, áno, bolo dostupnejšie, ale otázne je, pre koho."

Matej Baránek:

"Pán Šuster, ešte jedna vec, čas sa nám kráti, teda po novembri 89 prišli teda šialené deväťdesiate roky, kupónová privatizácia a podobne, bol ten prechod náročný?"

Martin Šuster:

"Ten prechod bol náročný a to možno je aj dôvod, prečo v tom prieskume, ktorý ste spomínali na začiatku, mnoho ľudí vyjadrilo sklamanie. Naozaj naše očakávania počas revolúcie boli veľké a mysleli sme si, že zbavíme sa diktátu komunistickej strany a o pár rokov sa budeme mať tak dobre, ako v Rakúsku a nevedomovali sme si, že to v skutočnosti si vyžaduje vybudovanie nových demokratických inštitúcií s ľuďmi, ktorí si budú navzájom dôverovať a nebudú čakať na to, že im niekto zhora povie, čo majú robiť a toto je tá časť, ktorá nebola ľahká. Skoro nikoho sme nemali, kto by vedel v celej krajine, ako má demokratická inštitúcia fungovať, takže preto prišiel ten prepád v deväťdesiatych rokoch, potom privatizácia, keď sme si mysleli, že stačí veci predať súkromným majiteľom a oni sa o to postarajú, nie. Potrebujeme mať dobré relácie tak, aby štát naďalej reguloval

ten slobodný trh tak, nech to dáva úžitok všetkým a to nám trvalo dlhé roky, kým sme sa naučili ako vytvárať to, čo chceme mať. Sociálnu ekonomiku."

Matej Baránek:

"Posledná otázka, jednou vetou. Aby sme to nejako uzavreli. Máme sa dnes lepšie z toho ekonomického pohľadu, ako v minulosti?"

Martin Šuster:

"Určite sa máme lepšie."

Matej Baránek:

"Pán Pavelka."

Ľuboš Pavelka:

"Väčšina obyvateľov sa má lepšie a hlavne je dôležité to, že ten svoj osud má viac-menej oveľa pevnejšie vo vlastných rukách ako v minulosti."

Matej Baránek:

"Relácia Z prvej ruky je v závere. O ekonomike pred a po novembri 1989 diskutovali ekonóm Ľuboš Pavelka, ďakujem veľmi pekne."

Ľuboš Pavelka:

"Dovidenia."

Matej Baránek:

"A analytik Národnej banky Slovenska Martin Šuster, takisto veľká vďaka."

Martin Šuster:

"Ďakujem, dovidenia."